

IVO ANDRIÇ • Travnik Günlüğü

Travnička Hronika (1945)

© 1999 The Ivo Andrić Foundation, Beograd, Serbia

İletişim Yayınları 584 • Çağdaş Dünya Edebiyatı 126

ISBN-13: 978-975-470-743-4

© 1999 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 1999, İstanbul

2. BASKI 2017, İstanbul

DIZI YAYIN YÖNETMENİ Murat Belge

KAPAK Suat Aysu

KAPAK RESMİ Yukarı Çarşı, Travnik

UYGULAMA Hasan Deniz

DÜZELTİ Barış Özkul

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi, B Blok, 6. Kat, No: 4NB 7-9-11

Topkapı, 34010, İstanbul, Tel: 212.613 38 46

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

İVO ANDRIÇ
**Travnik
Günlüğü**

Travnička Hronika

ALMANCADAN ÇEVİREN
Tahir Alangu

IVO ANDRIĆ 9 Ekim 1892'de Bosna-Hersek'te Travnik yakınlarındaki Dolac köyünde, orta sınıf bir ailenin oğlu olarak dünyaya geldi. Küçük yaşta babasını kaybeden Andrić, teyzesinin yanına Vişegrad'a taşındı. İlköğrenimini burada tamamladıktan sonra 1903 yılında annesinin yanına döndü. Ortaöğrenimine Saraybosna'da başlayan Andrić, ilk şiirini on dokuz yaşında yazdı. 1913'te Zagreb Üniversitesi'nden Viyana Üniversitesi'ne geçiş yaptı. 1918'te şiirlerini *Ex Ponto* adlı kitabında derledi. Bu eserini 1920'de *Nemiri* (Huzursuzluklar) izledi. Eserlerinde, 20. yüzyılın başlarındaki Bosna'dan yola çıkarak tüm insanlığın sorunlarını işledi. 1924'te Slav kültürü ve edebiyatı alanındaki öğrenimini tamamladı ve "Osmanlı Yönetimindeki Bosna-Hersek'te Kültür Yaşamı" konulu doktora tezini verdi. Birinci Dünya Savaşı yıllarında ülkesinin özgürlüğü için mücadele etti. Milliyetçi etkinliklerinden dolayı Avusturya-Macaristan yetkilileri tarafından bir süre gözaltında tutuldu. 1924 yılında Yugoslav Dışişleri Bakanlığı'nda göreve başladı. Budapeşte, Madrid, Cenevre ve Berlin'de dış görevlerde bulundu. 1920-1930 yılları arasında hikâyelerini derlediği kitaplar yayımladı. İlk derlemesiyle Slav Royal Akademi Ödülü'ne layık görüldü. 1926'da aynı akademiye üye olarak seçildi. 1941'de Nazilerin Yugoslavya'yı işgal etmesiyle başlayan süreçte inzivaya çekildi ve İkinci Dünya Savaşı yıllarını yazarak geçirdi. Bu dönemde *Drina Köprüsü*, *Travnik Günlüğü* ve *Gospodica'yı* (Saraybosnalı Kadın) yazdı. Savaştan sonra *Nove pripovetke* (Yeni Hikâyeler, 1948) ve *Uğursuz Avlu* (1954) adlı kitapları yayımladı. Bosna'nın tarihini anlattığı romanı *Drina Köprüsü* ile uluslararası üne kavuştu. 1949 yılında Yugoslavya Federal Meclisi'ne Bosna temsilcisi olarak seçildi ve Yugoslav Yazarlar Birliği'nin başkanlığını yürüttü. 1961'de Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazandı ve bu ödül edebiyat dünyasında özel olarak *Drina Köprüsü*'ne verilmiş gibi kabul edildi. Aynı yıl Yugoslavya'da her sene verilen Hayat Boyu Başarı Ödülü'ne layık görüldü. 1975'te Belgrad'da hayatını kaybetti. *Ömer Paşa* ölümünden sonra 1977 yılında yayımlandı.

Tahir Alangu'nun anısına...

İLETİŞİM YAYINLARI

Giriş

Travnik Çarşısı'nın sonunda, gürül gürül akan serin Sumeç Suyu'nun alt yanında, hangi devirden kaldığı iyice bilinmeyen "Lütfiya'nın Kahvesi" adlı küçük bir yer vardır. Buranın ilk sahibi Lütfiya'yı, kasabasının en yaşlıları bile hatırlamıyorlar. Bu Lütfiya, Travnik'in dört bir yanına serpilmiş olan mezarlıklardan birinde, son uykusuna yatalı yüzyılı aşmış bulunmasına rağmen, herkes kahvesini içmek için Lütfiya'ya gitmekte, birçok sultanların, vezirlerin, beylerin adları unutulduğu halde, onun adı hâlâ anılmakta ve dillerde dolaşmaktadır. Küçük kahvenin bahçesinde, dağın eteğindeki dimdik kayalığın hemen dibinde, bir parça kenarda, üzerinde ihtiyar bir ıhlamur ağacının dallarının çadır gibi gerildiği, yüksekçe ve serin bir yer vardır. ıhlamur ağacının çevresinde, kayalıkla fundalığın arasına, yere alçak sıralar çakılmıştır. Bunlar düzensiz, eğri ve kamburdurlar, ama üzerine oturanlar rahat ederler ve bir türlü de kalkmak istemezler. Yıllar boyu kullanıla kullanıla eski biçimlerini kaybetmişler, sanki oradaki ağaç, toprak ve taşlarla birlikte yerden bitmişler, birbirlerinden ayrılmaz bir duruma gelmişlerdir.

Yaz aylarında, yani mayısın başından ekim sonlarına kadar, burada öğleden sonraları, "ikinci" vakitlerinde, "Travnik Beyleri"nin ve onların topluluğuna katılabilen itibarlı kişilerin

buluşmaları, çok eski devirlerden beri yerli bir töre haline gelmişti. Günün bu saatlerinde kasaba halkından kimse, bahçede ki bu yüksek yerde oturmayı ve kahve içmeyi göze alamazdı. Buraya “Sofa” denirdi. Ve bu kelime Travnik halkının dilinde, nesillerden beri özel bir toplum ve politika anlamı kazanmıştı. Çünkü bu “Sofa” toplantılarında söylenen, konuşulan ve kararlaştırılan her şey, vezirin divanında, âyanlar arasında hükme bağlanmış kadar değer ve önem kazanırdı.

Gökyüzünün tamamıyla bulutlu olmasına ve yılın bu mevsiminde daima yağmur getiren bir rüzgâr esmesine rağmen, bugün de burada, on kadar yerli bey toplanmış oturuyordu. 1806 yılı Ekim ayının son cuması idi. Kendi gedikli yerlerine oturmuş olan bu beyler, aralarında yavaş sesle konuşuyorlardı. Ama içlerinden çoğu, düşünceli düşünceli güneşin ve bulutların oyununu izliyor, arada bir sıkıntılı sıkıntılı öksürüyorlardı.

Konuşmalar, önemli bir havadis üzerinde dönüp dolaşıyordu. İçlerinden Süleyman Ayyaz Bey dedikleri birisi, bugünlerde bir iş için Livno'ya gitmişti. Orada sözüne güvenilir Splitli bir adamla konuşmuş, işte şimdi beylere anlattığı havadisi ondan duymuştu. Anlattıklarını oradakiler bir türlü kavrayamıyorlar, en ince teferruatına kadar soruşturuyor ve hikâyesini tekrarlamasını ısrarla rica ediyorlardı. Ve Süleyman Bey tafsilatlı hikâyesine yeniden girişiyordu:

– Dinleyin, bakın nasıl oldu. Önce bu adam bana rastgele sordu:

“Travnik'te yeni misafirlerinizi karşılamaya hazırlanıyor musunuz?” dedi. – “Biz mi? Hayır;” diye cevap verdim, “Ne misafirden haberimiz, ne de onlarla bir alışverişimiz var!” – “Olun, olmasın, herhalde yakında bir misafir kabul etmeniz gerekecek. Bonaparte, İstanbul'dan, Babiâli'den, bir Fransız konsolosunun gönderilmesine ferman istemiş. Bu konsolos da Travnik'te bir konsoloshane açacak ve orada oturacakmış. Ferman da çoktan tebliğ edilmiş. Hemen bu kış konsolosun gelişini bekleyebilirsiniz” dedi bana. Konuşmayı şakaya döktüm: “Yüzlerce yıldan beri konsolossuz yuvarlanıp gidiyoruz. Ge-

lecekte de böylesine ihtiyacımız olmayacak. Hem de konsolosun Travnik'te ne işi varmış?" dedim. Ama yabancı'nın latife etmeye hiç de niyeti yoktu. Eskiden nasıl yaşamışsanız yaşarsınız, ama şimdi bir konsolosla yaşamamız gerekecek! Artık eski devirler çok değişti. Bu konsolos sizin orada işlerinizin nasıl gittiğine bakacak. Vezirin yanı başına kurulacak, öteye beriye emirler salacak, ortalığa nizam ve düzen verecek, beyler ve ağaların nasıl davrandıklarına, reayaya² nasıl muamele ettiklerine dikkat edecek ve sonra da olup biteni Bonaparte'a bildirecek." – "Böyle bir şey şimdiye kadar olmadı ve hiçbir zaman da olmaz!" diye cevap verdim bu gâvur herife. "Şimdiye kadar hiç kimse burnunu bizim işlerimize sokamadı, yine de kimse buna muvaffak olamayacak!" – "Pekâlâ canım! Hele bir bakalım, bu iş neye varacak, görelim!" dedi bana. "Bu konsolosu, çaresiz sizin oraya kabul edeceksiniz; çünkü Bonaparte'ın isteklerini şimdiye kadar kimse geri çeviremedi. Ve İstanbul'daki hükümet de buna karşı koyamayacak. Şuna dikkat et: Bunun ardından Avusturya geliyor, Fransız konsolosunu memlekete soktuktan sonra, kendi konsolosunun da buraya yerleşmesinde direnecek ve sonra da Rusya'ya sıra gelecek..." – "Dur hele bakalım, fazla ileri gittin, ahbap!" diye sözünü kestim. Ama o gâvur köpeği, bildiğinden şaşmazcasına gülümsedi ve bıyıklarını tutarak: "Sana bu söylediklerim veya buna benzer şeyler olmazsa, şu bıyıklarımı kesebilirsin" dedi. "İşte ahbaplar, duyduklarım bunlardan ibaret, bir türlü de aklımdan çıkmıyor."

Böylece Ayvaz Bey hikâyesini bitirdi.

O sırada Fransız ordusu, hemen hemen bir yıldan beri Dalmaçya'da bulunuyordu ve Sırbistan'daki ayaklanmaların da bir türlü sonu gelmiyordu. Bundan böyle, zaten tedirgin bir durumda olan beyleri huzursuzluğa düşürmeye, bu söylentiler yetmişti. Çubuklarından rahatça duman salıvererek, yüzlerinden ve davranışlarından hiçbir şey belli etmemekle beraber kafaları çatlayacak haldeydi. Birbirleri ardından ihtiyatla konuşuyorlar, bu söylentideki doğruluk ve yalan payının üzerinde tahminlerde bulunuyorlar, meselenin aslına nüfuz edebilmek

2 Osmanlılardan Müslüman olmayan ve vergiye tâbi azınlık anlamında.

ve gelişmeleri daha henüz başlangıçta iken boğmak için ne gibi tedbirler almak gerektiğini düşünüyörlardı.

İçlerinden bazılarının görüşüne göre, için aslında uydurulmuş ve şişirilmiş bir taraf vardı. Bununla herkesin huzurunu bozmak ve korkutmak maksadı güdülyöyordu. Buna karşılık diğerleri, görölmemiş yeni bir çağa girildiğini, İstanbul, Bosna ve bütün dünyada duyulmamış acayip olayların geçtiğini, bundan dolayı da artık hiçbir şeylere şaşılmaması gerektiğini, aksine her şeyin sessizce ve basitçe olup bitebileceğini ileri sürüyörlardı. Bir üçüncü grup ise bu dünyada bir tane Travnik bulunduğunu, onun da rastgele bir şehir veya bir taşra kasabası olmadığını, bundan dolayı da başkalarına layık görölebilecek işlerin kendilerine tatbik edileceğinin düşünölmemesinin bile uygun olmayacağını ileri sürdüler.

Hepsi de, sadece konuşmalara katılmış olmak için birkaç söz söyledi ama bunlardan hiçbirini durumu olduğu gibi belirtmek istemedi. Aslında içlerinden en yaşlısının bu konuda ne söyleyeceğini beklemekteydiler. Aralarında en yaşlıları da Hamdi Bey Teskercić davranışlarında biraz ağırlık olmakla beraber hâlâ gücü kuvveti yerinde ve dev yapılı vücudu ile de muhteşem bir ihtiyardı. Birçok savaşlara katılmış, yaralar almış, esaretlerden kurtulmuştu. Ayrıca on bir oğlanla sekiz kız babasıydı. Ve çevresinde, birçok torunları ve hısımları ile bir daę gibi yükselmekteydi.

Bıyık ve sakalı seyrekleşmiş, sert ve düzgün çizgili çehresi, yanıp kavrulmuş, çok eskiden bir barut patlamasından kaldığı belli olan yara yerleri ve mavi yanık lekeleriyle doluydu. Ağır, kurşun rengindeki gözkapakları aşağı sarkıyordu. Sözü aldı mydı, ağır, fakat dobra dobra konuşurdu.

Bir aralık Hamdi Bey, bu muammalı tavsiyeleri, tahminleri, yılmırlıkları şaşılacak derecede genç sesiyle kesiverdi:

– Meşhur meseldir, Hacı ölmenden matemini tutmayalım hele ve alemi de yok yere telaşa salmayalım. Ne olup bittiğinin iyice farkında olabilmek için gözleri ve kulakları açmalı; ama her şeyi de hemen ciddiye alıp telaşa kapılmaya mahal yoktur. şu konsolos üzerinde ne biliyoruz ki şimdilik. Bazen gelecek di-

yorlar, bazen gelmeyecek. Hem kalkıp gelmiş olsa bile, Laşva Suyu tersine akacak değil ya, eskiden olduğu gibi yatağında akıp gidecek. Biz burada kendi toprak ve mülkümüzde yaşıyoruz. Buraya dışarıdan her gelen de, yabancı bir diyara gelmiş olacak. Şu bizim yurdumuzda nice ordular ufalanıp gitti, hiçbiri uzun zaman burada tutunamadılar. Niceleri buralara kök salmak niyetiyle geldiler; ama hepsi her zaman tabana kuvvet kaçmak zorunda kaldılar. Şimdi de kim gelirse gelsin, başlarına aynı şey gelecektir. Hem onların İstanbul'dan istedikleri fermanın yazılıp mühürlenmesi üzerinden çok zaman geçmemiş olmalı. Birisi böyle bir şey dilemiş olabilir, ama her arzu yerine getirilemez...”

Hamdi Bey, son sözlerini kızarak söylemişti. Konuşmasını kesti, çevresindeki herkes susarken, çubuğundan bir nefes çekip dumanlarını savurdu ve devam etti:

– Dedim ya kalkıp gelmiş olsa bile!.. Beklemeli, işler ne yolda gelişecek ve burada ne kadar duracak. Ateşi gün doğana kadar yanabilen kimse çıkmadı daha, o halde, şunun ateşi de canım, adı neydi?.. Şunun ateşi de...

Hamdi Bey öksürdü, hiddetini yenerek öksürdü ve ancak böylece bütün zihinlerde hayaleti dolaşan ve bütün dillerin altında yatan Bonaparte'ın adını söylemekten kurtuldu.

Artık kimse başka bir laf etmedi ve son haberler üzerindeki konuşmalar böylece sona ermiş oldu.

Güneş birdenbire bulutlarla örtüldü, bir şiddetli ve serin bora esti. Su kenarındaki kavaklardan dökülen kuru yapraklar, madenî hışırıtılı sesler çıkardılar. Travnik Vadisi boyunca aşağı inen buz gibi bir sağanak, Sofa çevresindeki toplantı ve danışmaların artık sonunun geldiğini gösterdi. Beyler, birbirlerini sessizce selamlayarak evlerine gitmek üzere ayrıldılar.

I

1807 yılının ilk ayı, Travnik'te o zamana kadar bilinmeyen birtakım acayip olayların ortaya dökülmesi ile başladı.

Travnik'te hiçbir zaman, en ücra köşesinde bile, bu kasabanın, gündelik olaylarla sarmaş dolaş, basit bir hayat sürülsün diye kurulduğu düşünülmemiştir. Vilenica Dağı'nın eteğindeki basit köylüler bile buna inanmaz. Bu husustaki temel düşünce ve şuur, Travniklilerin, diğer insanlardan daha başka oldukları, daha iyi ve daha yüksek seviyeli doğdukları ve yaratıldıkları noktasında toplanır. Bu şuur, onlara Vlaşiç Dağı'nın soğuk rüzgârları, Şumeç Irmağı'nın keskin suları ve Travnik dolaylarındaki güney yamaçlarının lezzetli buğdaylarıyla geçer, bütün yerlilerinin varlıklarına siner, onları ne uykuda, hatta ne de sefaletle, ölüm saatlerinde bile terk etmez.

Herkesten önce, kasabada oturan yerli Müslümanlar için bu böyledir. Ama çevredeki dik yamaçlara dağılmış olan, yahut kasabadan uzakça, ücra yerlere çakılmış gibi yaşayan, her üç mezhepten gelen reayanın bile, bu şuurla dolu oldukları görülür. Evet, bu kasaba, kendi seçkinliğini bilir görünmektedir. Daha dış görünüşü ve mahallelerinin halinden, alışılmış üstünde, kendi benliğine sahip ve mağrur oldukları belli olmaktadır.

Aslına bakılırsa, onların bu kasabaları, zamanın geçmesiyle, nesilden nesile, üst üste yapılmış ve biçim almış, dar ve derin bir vadiden başka bir şey değildir. Burası, içinde insanların farkında olmadan takılıp kaldıkları, yavaş yavaş varlıklarını kendi ihtiyaçlarına uydururken, kendilerini de ona intibak ettirdikleri, tahkim edilmiş eski bir geçit yeridir. Şehrin iki yanından, dağ yamaçları, sarp ve dik olarak aşağı yola, ancak yer bırakacak şekilde, sivri bir köşe halinde birleşirler. Öyle ki, bütün bu manzara, yarı açılmış resimli bir kitabı andırır: Sol ve sağda basamak basamak sıralanmış olan bahçeler, sokaklar, evler, tarlalar, mezarlıklar ve camiler, bu kitabın iki yan sahifesindeki resimlerdir.

Tabiatın bu kasabayı ne ölçüde, güneşli günlerden mahrum bıraktığını hiç kimse hesaplamak zahmetine girmez. Ama burada güneşin, Bosna'nın sayısız şehir ve kasabalarının herhangi birindekinden daha geç doğup erken battığına hiç şüphe yoktur. Bu konuda Travnikliler bile tartışmazlar. Bununla birlikte, güneşin gökyüzünde görüldüğü sürece de, başka hiçbir yerde, kendi şehirlerinin üzerinde olduğu kadar ihtişamla parlamadığını iddia ederler.

Aşağıda, ta dibinden Laşva Suyu'nun aktığı bu dar vadide, kaynakların, su arıklarının ve derelerin alacalı bir örnek meydana getirdikleri yerlerde, bu sulak ve sonsuz hava cereyanlarına açık olan tabiatın hemen hiçbir yerinde, yol denilebilecek şey yoktur. Düz yerlerin her yanından, aldırmadan, düşünmeden geçilebilir. Bütün bu havali, inişli ve yokuşlu, birbirini kesen ve birbirine karışan, yan yana uzanan, yollar, çitler, bahçeler ve küçük kapılar, mezarlıklar, yahut küçük mescitlerle doludur.

Burada, su kenarında, her yanında esrar tüten, hareketli ve muazzam ana kuvvet kaynağının yanında, Travnikliler, bir kuşaktan öteki kuşağa ulaşarak dünyaya gelir ve ölürler. Burada büyür ve gelişirler, zayıf ve solgun yüzlüdürler, ama eninde sonunda büyürler ve dayanıklı olurlar. Burada, vezirin konağının tam karşısında, kibirli, sıırım gibi, uzun, uysal, kendini beğenmiş ve ukala bilgiçler yaşarlar. Burada işlerine, güçlerine bakar-

lar ve zengin olurlar; avare avare öteye beriye çömelirler, fakirliğe düşerler. Ama hepsi de davranışlarını bozmadan kendilerini çekip çevirirler ve bu hususta çok dikkatlidirler. Gürültülü kahkahalarla gülmesini bilmezler, ama istihza ile gülümsemekten anlarlar; az konuşurlar; ama başkaları üzerinde dedikodu etmeyi pek severler. Ve sonunda zamanları gelince de, her biri kendi dinine ve âdetlerine uygun törenlerle, taşkın sel sularının tehdit ettiği mezarlıklara gömülür ve onların yerlerini de, kendilerine benzeyen yeni bir nesil alır.

Artık hoş şeylerin ümit edilmediği ve hiçbir iyiliğin de hesapta olmadığı bir devir gelmiş çatmıştı. Bununla birlikte, mağrur ve kurnaz Travnikliler, eskiden olduğu gibi, kökten değişmelere ve herhangi bir gafil avlanışa uğramadan yaşayabilmek için hiçbir olayın çıkmamasını arzu ediyorlardı. “İmparatora düşman olunur da, arada kan akar, memleket ateşe verilirse, sonu hayra çıkar mı? Yeni bir vezir mi? Hiçbir şeye hayrı olmaz, aksine, şimdikinden daha kötüsü gelir. Sonra onunla birlikte geleceklerin kim oldukları henüz bilinmiyor. Muhakkak kalabalık ve açurlar, hem de Allah bilir ne çeşit yeni angaryalar çıkaracaklar. (Şimdiye kadar gelen vezirlerin en iyisi, ancak Priboj’a kadar gelip de oradan tekrar İstanbul’a dönüp giden birisi olmuştu. Üstelik Bosna toprağına ayağını atmamıştı.) Veyahut bu gelen bir yabancı mıdır? Belki de seçkin bir yolcu. Ona da nasıl muamele olunacağı bilinmelidir. Kasabada bir miktar yemek parası ve birkaç hediye bırakır, ama ardından, araştırma ve soruşturmalar hazırdır. Bu konuk, kimin nesidir, kimin evinde gecelemiştir ve kimlerle konuşmuştur? Kafanı kemedin halkasından kurtarırısın ve baş ağrısı veren dırdırlardan yakını sıyrırısın, ama dünya da başına zindan kesilir. Hem de kazandığın on mislini ödersin. Veya bu kimse bir casus mudur? Yahut bilinmeyen bir devletin, şüpheli bir amaçla yolladığı bir kimse midir? Neticede, kimin yüreğinde ne maksat güttüğü ve kimin, hangi elin aleti olduğu asla bilinemez. Kısacası, bugünlerde hiçbir şeyden iyilik umulamaz. Bu sıralarda ancak elimize geçebilen bir lokmacık ekmeği rahatsız edilmeden yemeli ve dünyanın en muhteşem kasabasında, barış içinde sayılı günle-

rimizi yaşayabilmeliyiz. Tanrı bizi azgınlıktan, kibar konukların şerrinden ve büyük olayların kötülüklerinden korusun.”

Travnik ileri gelenleri, 19. yüzyılın ilk yıllarında, sükûnet içinde, böyle düşünüyorlar ve böyle arzu ediyorlardı. Bu düşüncelerini de ancak kendilerine sakladıkları, belli bir şeydir. Zira her Travnikli, düşünce ve bilgilerini ortaya koyana ve uygun biçimde açıklayıncaya kadar, uzun, dolaşık, ağır ağır yürünebilen bir yolu geride bırakmalıdır.

Son zamanlarda, 18. yüzyılın 19. yüzyıla döndüğü yıllarda, tarih sahifesinde, birçok karışık olaylar ve kökten değişmeler geçmekteydi. Bütün bu olaylar, her yönden gelip insanların üzerine saldırıyorlar, birbirleriyle çarpışıyorlar ve bütün Avrupa'yı ve koca Osmanlı Devleti'ni karmakarışık ediyorlar; hatta bu çukur vadiye kadar ulaşıyor, sonra da kendi getirip yığıldığı, kum setleri önünde göllenen bir çağlayan gibi birdenbire duraklıyorlardı.

Daha Macaristan'dan geri çekildikleri zamandan beri, Müslümanlarla Hıristiyanlar arasındaki münasebetler gitgide çetinelmiş ve karışmış, genel yaşama şartları da gittikçe uygunsuz bir duruma gelmeye başlamıştı. Bu koca devletin savaşçıları – ağalar ve sipahiler–, verimli Macar ovalarındaki zengin mülklerini kaybetmişler, çok kıt ve verimsiz topraklarına çekilmek zorunda kalmışlardı.

18. yüzyılda, Bosna'ya doğru ilerleyen savaşlar, öte yandan da Hıristiyan reaya kitlesi arasında aşırı ümitlerin yayılmasına sebep oldu ve o zamana kadar farkında olmadıkları dış dünyaya gözlerini açtılar. Bu hal, reaya tabakası ile “hüküm süren Osmanlı efendileri” arasındaki münasebetlere tesir etmeden kalmazdı. İki kampta bulunanlardan her biri –henüz gelişmenin bu safhasında iki kamptan ne dereceye kadar bahsedilebilirse– kendi tarzlarında mücadele ediyorlar ve o zamanların şartlarına uyan çare ve vasıtalara da başvuruyorlardı. Osmanlılar baskı ve hakimiyetlerini kullanarak çalışıyorlar, Hıristiyanlar ise sabır ve hile ile, aynı zamanda suikastler yahut suikast hazırlıkları ile direnmekte devam ediyorlardı. Onlar, yaşama haklarını savunmaya ve kendi tarzlarında yaşamaya, Hıristiyanlar da

kendi iddialarını kabul ettirmeye gayret ediyorlardı. Reaya tabakası Osmanlıları eskisinden fazla ağırlığını hissettikleri bir yük olarak duyuyorlar, buna karşılık ötekiler de, reayanın aşırı isteklerde bulunmaya başladığını ve uzun zamandır artık eski durumlarında olmadıklarını, hiddetlenerek tespit etmiş bulunuyorlardı. Bu suretle karşı karşıya gelmiş menfaatlerin çarpışması, dinî inançlar, çabalamalar ve beklemelerle, sonunda iyice düğümlenmiş bir yumak meydana çıktı. Hem bu yumak, Osmanlıların Venedik, Avusturya ve Rusya ile yaptığı uzun savaşlar sonunda, daha da karıştı ve uç vermez bir duruma geldi. Bosna'da gelişmeler gitgide daha sıkıcı ve bulanık hale gelmeye başladı; anlaşmazlıklar yığıldı, hayat gittikçe güçleşti, düzen ve güvenlik gitgide bozulmaya yüz tuttu.

19. yüzyılın başlarında, yeni bir çağın ve yeni bir mücadele tarzının başlangıcına belirli işaret, Sırbistan'daki ayaklanma oldu. Bununla birlikte bu dolaşık yumak, daha da sıklaştı ve çözülmeye hale geldi.

Sırbistan'daki ayaklanma, zaman gittikçe, bütün Bosna'yı ve aynı zamanda Travnik Kasabası'nı da sürekli olarak yeni dertlere, başağrılarına, zararlara, masraflara, kayıplara uğrattı. Hiç şüphesiz Travnik'in yerli Müslümanlarından çok; vezir, Osmanlılar ve Bosna'nın diğer kasabaları bundan müteessir oluyorlardı. Onlar için bu öyle büyük ve o kadar önemli idi ki, bir tek seferle halledileceğini bilseler, bunun için servetlerini de ve hatta başlarını da bu oyuna koymaya hazırdılar. Karayorgi Ayaklanması'nı Osmanlılar küçümsüyorlar, suni bir umursamamazlıkla "kuru kalabalık" olarak vasıflandırıyorlardı.

Avrupa'yı baştan başa kesip biçen Napolyon seferleri, Travnikliler için değerli bir konuşma mevzuu olmuştu. Başlangıçta bu savaşlardan, gerçek hayatla bir ilgisi bulunmayan ve hiçbir ilgisi olmasına da imkân olmayan, yorumlanan ve açıklanan uzak olaylar imişçesine söz edildi. Ancak Fransız kıtalarının Dalmaçya'ya girişinden sonradır ki, "Bonaparte", Bosna'nın ve Travnik'in, el degecek yakınlığında, bir baş kişi olarak konuşmalarına yerleşti.

İşte bu sıralarda, yeni vezir Hüsrev Mehmet Paşa Travnik'e

ulaştı. Napolyon'a saygıyı ve Fransız olan her şeye karşı ilgiyi de birlikte getirdi. Öyle ki, Travnikliler, onun, bu hususta bir Osmanlı ve sultanın bir valisi olarak fazlaca ileri gitmesinin yakışık almadığını, dokunaklı bir şekilde belirttiler.

Bütün bunlar yerli Müslümanları huzursuzluğa düşürdü; asabileştirdi; böylece bir müddet sonra Napolyon ve yaptıkları üzerinde rastgele, fazla bir şey ifade etmeyen cümleler sarf etmeye veya buna dair birçok söze, ancak ağızlarına kibirli ve küçümseyici bir çarpıklık vererek cevap vermeye başladılar. Bu halin, kendilerini, "Bonaparte"ye karşı tamamıyla korumaya ve kendilerini olayların dışında tutmaya pek bir yardımı da dokunmadı. Hem bu olaylar, Bonaparte'min kişiliğinden gelen şaşılacak bir çabuklukla –ortadan çevreye yayılan dalgalar halinde– genişliyor ve kaçanlara da, yerlerinden kımıldamayanlar kadar çabuk ulaşan bir yangın veya bulaşıcı bir hastalık gibi yayılıyordu. Travnikliler için bu meçhul ve asla görünmeyen Fatih, Travnik Kasabası gibi dünya yüzünün diğer birçok şehirlerini de huzursuzluk, hareket ve heyecan kargaşalığına düşürmüştü. Kulaklarında "Bonaparte"nin sert ve çınlayan adı, Travnik Vadisi, yıllarca bir gerginlik içinde yaşadı ve Travnikliler –istesinler, istemesinler– köşeli ve kaba heceleri ağızlarında gevelemek zorunda kaldılar. Onun adı, uzun bir süre kulaklarında vınladı ve gözleri önünde çaktı durdu. Böylece şimdi de artık "konsoloslar devrine" girilmiş oluyordu.

Bütün Travnikliler –hiç müstesnası yoktur–, umursamaz görünmesini ve duyulanmamış gibi davranmasını pek severler. Buna rağmen bir konsolosun geleceği, bazen bir Fransız'ın, bazen bir Avusturyalı'nın, bazen bir Rus'un, hatta her üçünün birden gelecekleri söylentileri, onların içinde birtakım umutlar ya da endişeler doğuruyor, arzular ve beklentiler uyandırıyor. Ve bütün bunlar artık tamamıyla gizlenmiyor, aksine, konuşmalarındaki canlılığı ve ruhları harekete getiriyordu.

Sonbahardan beri etrafta dalgalanıp dolaşan şayiaların mahiyetinin ne olduğunu kimse bilmediği gibi, hiç kimse de bu konsolosların buralara neden gelmeleri gerektiğini ve Travnik'te ne işleri olduğunu söyleyemiyordu. Bu durum karşısında

rastgele bir haber veyahut alışılmış bir söz, halkın görüşme ve tartışmalarını ateşlemek için hayal güçlerini harekete getiriyordu. Hatta daha fazlası bile. Ruhların derinliklerinde saklanan, ama ne sözle, ne de davranışlarla meydana vurulmayan şüpheler ve korkular, gizli arzular ve düşünceler selinin çözülmesine sebep oluyordu.

Yerli Müslümanlar yukarıda belirttiğimiz gibi, kaygıya düşüyorlar, bezgin ve endişe içinde, herhangi bir konsolosun gelişini ihtimali üzerinde konuşuyorlardı. Dış memleketlerden gelen şeyleri kabul etmiyorlardı. Kuşkulu ve yeni olan her şeye karşı peşin hüküm sahibi idiler. Ve bunlar, hâlâ sessizce, şu kötü söylentilerin ve zamanın kötü belirtilerinin, konsolosların gelmeyeişlerinin de mümkün olduğunu, bu takdirde havadislerle birlikte gelen kötü devir belirtilerinin de tekrar ortadan silinip kaybolacağını ümit ediyorlardı.

Buna karşılık, Hıristiyanlar, Ortodokslar kadar Katolikler de bu türlü haberlerden memnun oluyorlar, bir kaptan bir kaba suyun boşaltılışı gibi, ağızdan ağıza, kaçamak şekilde ve fısıldaşarak aktarıyorlardı. Zira onlar bu söylentilerin içinde belirsiz ümitlerinin bir ifadesini ve gelecek devrimlerin hayalini görüyorlardı. Ama bu devrimler de kendilerini, yalnız iyiliğe doğru götürebilmeliydi.

Tabii her biri işlere kendi gözlükleriyle ve çok defa başkalarına aykırı gelen bir açıdan bakıyorlardı.

Çoğunluğu teşkil eden Katolikler, Viyana'daki kudretli Katolik kayzerinin himayesi ve yardımını getirecek, nüfuzlu bir Avusturya konsolosunun rüyasını görüyorlardı. Sayıca daha az ve son yıllarda Sırbistan'daki ayaklanmalar yüzünden sürekli kovuşturmalara uğrayan Ortodokslar, bir Avusturyalı veya bir Fransız konsolosundan pek fazla bir şey beklemiyorlar, aksine bunda, ancak Osmanlı hâkimiyetinin çökmeye yüz tuttuğunun iyi bir işaret ve delilini görüyorlar, iyilik ve kurtuluş müjdeleyen bir kargaşalık devrinin başlayacağını ümit ediyorlardı. Bir Rus konsolosu olmaksızın hiçbir şey yapılamayacağını eklemeyi de unutmuyorlardı.

Sayıca az olmalarına karşılık çok uyanık olan İspanyol ko-

lundan gelen Yahudilere, bu rivayetler, sanki ulaşmamış görünüyor, yüzyılların kendilerine öğretmiş olduğu biçimde, iş gücü uğraşmalarına batmış eski suskunluklarını, bütün sertliği ile muhafaza ediyorlardı. Ama “Yahudilere bir baba gibi iyi davranıyor” diye adı çıkan büyük Fransız İmparatoru Napolyon’un konsolosunun Bosna’ya geleceği haberi, onların düşüncelerini de heyecanlandırmıştı.

Yabancı konsolosların geleceği söylentileri, bizim memleketteki bütün yeniliklerde olduğu gibi, birdenbire, beklenmeden ortaya çıkıverdi. Aşırı ölçüde dallanıp budaklandı. Birkaç hafta sonra, yeni bir şiddet ve yeni bir kılıkta ortaya çıkmak üzere, birdenbire ortadan kayboldu.

Bu yıl, çok yumuşak ve kısa süreceğe benzeyen kış ortalarında, fısıltı haberlerini doğrulayan ilk alametler belirdi. Split’ten gelen Pardo adındaki bir Yahudi görüldü ve Travnikli tüccar Juso Atiyas’la birlikte, Fransız konsoloslugu için uygun bir ev araştırmaya giriştiler. Her yerden soruşturuyorlar, kasabanın kadısına çıkıyorlar ve Evkaf mütevellisinin peşine düşüp binaları gözden geçiriyorlardı. Ara sıra Dubrovnikli tüccarların kullandıkları ve bu yüzden de “Dubrovník Hanı” denilen, İslâm cemaatine ait biraz bakımsız ve büyük bir yapı üzerinde karar kıldılar. Kasabanın dışında, medresenin üstünde, ortasından bir dere geçen dik bir bayırdaki bahçenin ortasındaydı. Satın alma anlaşmasının hemen ardından, yapıyı düzene koymak için, işçiler, marangozlar ve duvarcılar bulundu. O zamana kadar bir yanda duran ve dikkati çekmeden boş pencere çerçeveleriyle dünyaya şaşkın şaşkın bakan bu ev, birdenbire yeniden canlandı. Halkın dikkatini, çocukların ve aylakların meraklarını çekti. Nereden geldiği bilinmez, birdenbire ortaya “arma” ve “bandıra” kelimeleri düşüverdi. Bu adları alan şeyler de ortaya çıktı ve daimi olarak asıldı. Bunlar, şüphesiz o zamana kadar kimsenin görmediği şeylerdi. Ama yerli Müslümanlar, bu ağır basan manalı kelimeleri pek seyrek ağızlarına alıyorlar ve aldıkları zaman da, homurdanarak surat asmadan edemiyorlardı: Bundan dolayı da Hıristiyanlar, bu kelimeleri sık sık kullanamıyorlar, ancak bu durumdan hoşlanarak ve gizlice kendi aralarında fısıldayabiliyorlardı.